

**RIVOJLANAYOTGAN IQTISODIYOTLARDA CHAKANA SAVDO
RIVOJLANISHINING GLOBAL TENDENSIYALARI VA O‘ZBEKISTON
TAJRIBASI**

Ergasheva Lola Ilxomjonovna

Bank-moliya akademiyasi magistranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda chakana savdo sektorining global rivojlanish tendensiyalari hamda ularning iqtisodiy o‘shirga ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada O‘zbekiston chakana savdo bozori rivojlanishining o‘ziga xos jihatlari hamda mavjud tarkibiy muammolari tahlil qilinib, savdo infratuzilmasini rivojlantirish, logistika tizimini takomillashtirish va elektron tijoratni kengaytirish bo‘yicha ilmiy xulosalar shakllantirilgan. Tadqiqot natijalari rivojlanayotgan mamlakatlarda chakana savdo sektorini rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda global tajribadan foydalanish muhimligini ko‘rsatadi.*

***Kalit so‘zlar:** chakana savdo, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat, mobil to‘lov tizimlari, urbanizatsiya, iste‘mol bozori, savdo infratuzilmasi, BNPL, O‘zbekiston chakana savdo bozori.*

Kirish

So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida chakana savdo sektori eng tez rivojlanayotgan tarmoqlardan biriga aylanib bormoqda. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, urbanizatsiya jarayonlarining kuchayishi hamda o‘rta sinf aholisi sonining ortishi rivojlanayotgan mamlakatlarda chakana savdo bozorining kengayishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, Osiyo-Tinch okeani mintaqasi global chakana savdo tizimida yetakchi o‘rinlardan birini egallab, savdo hajmining yuqori sur‘atlarda o‘shirini namoyish etmoqda. Mazkur mintaqada savdo bozorining kengayishi aholining daromad darajasi oshishi, mobil texnologiyalar keng tarqalishi hamda internet infratuzilmasining rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq. Bu jarayonlar chakana savdo sektorining transformatsiyasiga olib kelib, yangi savdo formatlari, elektron tijorat platformalari va innovatsion xizmatlarning shakllanishiga zamin yaratmoqda.

Asosiy qism

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda chakana savdo tizimining rivojlanishi nafaqat iqtisodiy o'sishning muhim drayveri sifatida namoyon bo'lmoqda, balki yangi ish o'rinlarini yaratish, iste'mol bozorini kengaytirish hamda tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Osiyo-Tinch okeani mintaqasi global chakana savdo bozorining eng faol rivojlanayotgan hududlaridan biri hisoblanadi. Tahlillarga ko'ra, mazkur mintaqada chakana savdo hajmi 2031-yilgacha o'rtacha yillik 11,7 foizlik o'sish sur'atini saqlab qolishi kutilmoqda. Bu o'sishning asosiy omillari qatoriga urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi, o'rta sinf aholisi sonining ko'payishi hamda mobil texnologiyalar va smartfonlardan foydalanish darajasining oshishi kiradi.

Hindiston chakana savdo bozori ham mintaqaning eng yirik va dinamik rivojlanayotgan bozorlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlarga ko'ra, mamlakat chakana savdo bozori 2024-yilda qariyb 952 milliard AQSh dollariga teng bo'lib, kelgusi yillarda ushbu ko'rsatkichning sezilarli darajada oshishi prognoz qilinmoqda. Bunday o'sishning muhim omillaridan biri aholining demografik tarkibi bilan bog'liq bo'lib, mamlakat aholisining katta qismi yoshlar hisoblanadi. Shu bilan birga, urbanizatsiya jarayonining tezlashuvi ham iste'mol bozorining kengayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Hindistonda an'anaviy kichik do'konlar - "kirana stores" - raqamli iqtisodiyotga integratsiya qilinayotganligi ham alohida e'tiborga loyiqdir. ONDC (Open Network for Digital Commerce) platformasi orqali ushbu kichik savdo subyektlari elektron savdo tizimiga ulanib, raqamli savdo imkoniyatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa an'anaviy savdo shakllarini raqamli iqtisodiyot bilan uyg'unlashtirishning samarali modeli sifatida baholanmoqda. Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari - Vetnam, Tailand, Indoneziya va Filippin - ham chakana savdo sohasida yuqori o'sish sur'atlarini namoyish etmoqda. Mazkur mintaqada zamonaviy texnologiyalar, jumladan, naqdsiz to'lov tizimlari, avtomatlashtirilgan savdo uskunalari, yuzni aniqlash texnologiyalari hamda boshqaruvsiz do'konlar keng joriy etilmoqda. Bunday innovatsion texnologiyalar iste'molchilarning xarid qilish tajribasini sezilarli darajada yaxshilamoqda. Afrika va Lotin Amerikasi mintaqalari ham global chakana savdo tizimida muhim o'sish salohiyatiga ega. Sub-Sahroi Afrika hududida yosh aholining ko'pligi, urbanizatsiya jarayonlarining kuchayishi hamda raqamli savodxonlik darajasining oshishi chakana savdo tizimining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, internet qamrovining hali ham past darajada

ekanligi mazkur mintaqada elektron savdoning rivojlanishini sekinlashtiruvchi omillardan biri hisoblanadi.

Lotin Amerikasida esa raqamli iqtisodiyot jadal rivojlanib, mintaqaning umumiy raqamli iqtisodiyoti hajmi 200 milliard dollardan oshgan. Bu jarayonda BNPL (Buy Now Pay Later) moliyaviy xizmatlari iste'molchilarning xarid imkoniyatlarini kengaytirishda muhim rol o'ynamoqda. Braziliya, Meksika va Argentina mintaqaning yirik chakana savdo markazlari sifatida ajralib turadi. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda yana bir muhim tendensiya - an'anaviy bank infratuzilmasini bosqichma-bosqich chetlab o'tgan holda to'g'ridan-to'g'ri mobil to'lov tizimlariga o'tish jarayonidir. Masalan, Keniyada M-Pesa, Braziliyada Pix kabi tizimlar moliyaviy inklyuzivlik darajasini oshirib, chakana savdo operatsiyalarini sezilarli darajada soddalashtirmoqda.

O'zbekistonda ham chakana savdo bozori so'nggi yillarda barqaror o'sish tendensiyasini namoyish etmoqda. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda chakana savdo aylanmasi 11,2 foizga oshgan. Shuningdek, savdo, yashash va ovqatlanish xizmatlari iqtisodiy o'sishga sezilarli hissa qo'shmoqda. Jahon banki prognozlariga ko'ra, O'zbekiston yaqin yillarda Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng tez rivojlanayotgan iqtisodiyotlardan biri bo'lib qolishi kutilmoqda. Bunday makroiqtisodiy barqarorlik chakana savdo sektorining yanada rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Biroq, mamlakat chakana savdo tizimida ayrim tarkibiy muammolar ham mavjud. Xususan, savdo formatlarining xilma-xilligi yetarli darajada rivojlanmaganligi, sovuq logistika infratuzilmasining zaifligi hamda elektron tijorat tizimlarining rivojlanish sur'ati pastligi ushbu sohaning samarali rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Hozirgi globallashuv jarayonlari sharoitida chakana savdo sektori jahon iqtisodiyotining eng muhim va tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda aholining daromad darajasi oshib borishi rivojlanayotgan mamlakatlarda chakana savdo bozorining kengayishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli turli mintaqalarda chakana savdo rivojlanishining asosiy omillarini tahlil qilish mazkur sohaning istiqbolini baholashda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Jahonning turli hududlarida chakana savdo rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar bir-biridan farq qiladi. Ayrim mintaqalarda urbanizatsiya va demografik omillar asosiy rol o'ynasa, boshqa hududlarda raqamli texnologiyalar va moliyaviy innovatsiyalar savdo tizimining rivojlanishiga turtki bermoqda. Jadvalda keltirilgan ma'lumotlar turli mintaqalarda chakana savdo rivojlanishining asosiy determinantlarini aks ettiradi (1-jadval).

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda chakana savdo rivojlanishining asosiy omillari

Mintaqa	Asosiy omillar	Chakana savdo rivojlanishiga ta'siri
Osiyo-Tinch okeani	Urbanizatsiya, o'rta sinf o'sishi, smartfonlar	Savdo hajmining yuqori o'sishi
Hindiston	Yosh aholi, raqamlashtirish, ONDC platformasi	Kichik savdoning raqamli integratsiyasi
Janubiy-Sharqiy Osiyo	Naqdsiz to'lovlar, avtomatlashtirish	Mijoz tajribasining yaxshilanishi
Afrika	Urbanizatsiya va mobil to'lovlar	Moliyaviy inklyuzivlikning oshishi
Lotin Amerikasi	Raqamli iqtisodiyot va BNPL xizmatlari	Xaridorlik imkoniyatining kengayishi
O'zbekiston	Makroiqtisodiy barqarorlik va savdo o'sishi	Chakana savdo bozorining kengayishi

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, Osiyo-Tinch okeani mintaqasi global chakana savdo tizimida yetakchi hududlardan biri hisoblanadi. Mazkur mintaqada urbanizatsiya jarayonining jadallashuvi, o'rta sinf aholisi sonining ortishi hamda smartfonlardan foydalanish darajasining oshishi savdo hajmining sezilarli darajada o'sishiga olib kelmoqda. Natijada onlayn savdo platformalari va raqamli xizmatlarning kengayishi kuzatilmoqda. Hindiston chakana savdo bozori ham rivojlanayotgan iqtisodiyotlar orasida alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakat aholisi tarkibida yoshlarning ulushi yuqori bo'lib, bu omil iste'mol bozorining kengayishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ONDC (Open Network for Digital Commerce) platformasi orqali kichik savdo subyektlari raqamli savdo tizimiga integratsiya qilinmoqda. Bu esa an'anaviy kichik do'konlarning elektron savdo tizimlariga moslashuvini ta'minlamoqda.

Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida esa texnologik innovatsiyalar chakana savdo tizimining rivojlanishida muhim rol o'ynamoqda. Naqdsiz to'lov tizimlarining keng qo'llanilishi, savdo jarayonlarining avtomatlashtirilishi hamda yangi savdo texnologiyalarining joriy etilishi mijozlar tajribasining sezilarli darajada yaxshilanishiga olib kelmoqda. Afrika mintaqasida esa urbanizatsiya jarayonlari va

mobil to'lov tizimlarining keng tarqalishi chakana savdo rivojlanishining asosiy omillari sifatida namoyon bo'lmoqda. Mobil moliyaviy xizmatlar moliyaviy inklyuzivlik darajasini oshirib, bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyati cheklangan aholi qatlamlarini savdo jarayonlariga jalb etmoqda.

Lotin Amerikasi mamlakatlarida raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va BNPL (Buy Now Pay Later) xizmatlarining keng qo'llanilishi iste'molchilarning xaridorlik imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Bu esa chakana savdo bozorining faol kengayishiga zamin yaratmoqda. O'zbekiston misolida esa chakana savdo sektorining rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotidagi makroiqtisodiy barqarorlik hamda savdo aylanmasining o'sishi bilan bog'liq. So'nggi yillarda savdo infratuzilmasining rivojlanishi, yangi savdo subyektlarining paydo bo'lishi va iste'mol bozorining kengayishi mamlakat chakana savdo tizimining barqaror o'sishini ta'minlamoqda.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlarda chakana savdo rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar mintaqaga qarab turlicha shakllanadi. Ayrim hududlarda urbanizatsiya va demografik omillar ustuvor ahamiyat kasb etsa, boshqa hududlarda raqamli texnologiyalar va moliyaviy innovatsiyalar asosiy rivojlanish drayveri sifatida namoyon bo'ladi. Chakana savdo tizimining barqaror rivojlanishi iqtisodiy o'sish, texnologik innovatsiyalar hamda iste'molchilar ehtiyojlarining o'zgarishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli zamonaviy iqtisodiy sharoitda chakana savdo sektorini rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda global tajribani chuqur o'rganish va milliy sharoitlarga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Umuman olganda, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda chakana savdo sektori iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri sifatida shakllanmoqda. Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi mamlakatlarida kuzatilayotgan urbanizatsiya jarayonlari, raqamli texnologiyalar rivoji hamda mobil to'lov tizimlarining kengayishi chakana savdo tizimining transformatsiyasiga olib kelmoqda. O'zbekiston misolida ham chakana savdo bozorining barqaror o'sishi kuzatilmogda. Biroq, zamonaviy savdo infratuzilmasini rivojlantirish, logistika tizimini takomillashtirish hamda elektron tijoratni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar zarur. Ushbu yo'nalishlarda amalga oshiriladigan islohotlar mamlakat chakana savdo tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Business Research Insights. (2024). *Global Retail Market Size, Share and Growth Analysis 2024–2031*. Business Research Insights Analytical Report.
2. India Brand Equity Foundation (IBEF). (2025). *Retail Industry in India: Market Size, Growth and Investment Opportunities*. New Delhi: IBEF.
3. McKinsey & Company. (2023). *The Future of Retail in Emerging Markets*. McKinsey Global Institute Report.
4. Kearney. (2023). *Global Retail Development Index 2023*. Chicago: Kearney Consulting.
5. World Bank. (2026). *Global Economic Prospects and Retail Sector Development in Emerging Economies*. Washington, DC: World Bank.
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2025). *O‘zbekiston Respublikasida chakana savdo aylanmasi bo‘yicha statistik ma’lumotlar*. Toshkent.
7. UNCTAD. (2024). *Digital Economy Report: E-commerce and Digital Transformation in Developing Countries*. Geneva: United Nations.
8. OECD. (2023). *The Digital Transformation of Retail and Consumer Markets*. Paris: OECD Publishing.
9. IMF. (2024). *Regional Economic Outlook: Emerging and Developing Economies*. Washington, DC: International Monetary Fund.
10. World Bank. (2024). *E-commerce and Digital Payments in Emerging Markets*. Washington, DC.